

CITATION

Nargül, Veysel; Koçoğlu, Kıyasettin, "Akmaluddin al-Bâbertî's "Treatise on leaving hands when standing up from ruqu (bowing) as a not permissible act": Verification and Translation" *Journal of Faculty of Theology of Bozok University*. 8, 8 (2015/8), p. 1-17.

Ekmeluddîn el-Bâbertî'nin "Rükûdan Kalkarken Ellerin Kaldırılmasının Caiz Olmadığı Konusundaki Risalesi"nin Tahkik ve Tercümesi*

Veysel Nargül

Yrd. Doç. Dr., Bozok Üni. İlahiyat Fak.

Kıyasettin Koçoğlu

Doç. Dr., Bozok Üni. İlahiyat Fak.

Özet

Ekmeluddîn el-Bâbertî Hanefî-Maturidi geleneğinin önemli temsilcilerinden birisidir. el-Bâbertî'nin Fıkıh, Kelam, Tefsir, Hadis gibi alanlarda pek çok eseri kütüphanelerde bulunmasına rağmen okuyucuyla buluşturulanları maalesef istisnai durumdadır. Bu çalışmada öncelikle Bâbertî'nin hayatı, ilmî kişiliği ve eserleri hakkında bilgi verilmiş, sonra da rükûdan kalkarken ellerin kaldırılmasının caiz olmadığı konusunda yazmış olduğu bir risalenin tahkik ve tercümesi yapılmıştır. Hacmi küçük olan risalede Ebû Hanîfe'nin konuyla ilgili görüşü etrafında deliller getirilerek zikredilen farklı görüşler eleştirilmektedir.

* Bu çalışma Bozok Üniversitesi BAP birimi tarafından 2013ILF/A58 kodlu proje olarak desteklenmiştir.

1. İsmail Paşa el-Bağdâdî, *Hediyetu'l-Ârifin Esmâu'l-Muellifin ve Âsâru'l-Musannifin*, İstanbul 1955, II, 171. Bâbertî'nin doğumuyla ilgili 710/1310 veya 714/1314 gibi farklı rivayetler de bulunmaktadır. Geniş bilgi için bkz. Ebû'l-Hasenât Muhammed Abdülhayy el-Leknevî, *Kitâbu'l-Fevâidu'l-Behiyye fî Terâcîmi'l-Hanefiyye; et-Ta'likâtu's-Seniyye alâ'l-Fevâidu'l-Behiyye*, tashih ve talik, Muhammed Bedreddîn Ebû Firâs en-Na'sanî, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, Lübnan, ts. s. 197; Hâfız Şehâbeddîn Ahmed b. Alî Muhammed ibn Muhammed b. Alî b. Ahmed, eş-Şuheyrbî ibn Hacer el-Askalânî, (ö. 852/1449), *ed-Dureru'l-Kâmine fî A'yâni'l-Maeti's-Sâmine*, Dâru'l-Ceyl, Beyrut 1414/1993, IV, 51; Hasan Kâfî Akhisârî, *Nizâmu'l-Ulemâ ilâ Hâtemi'l-Enbiyâ*, yy., ts., Süleymaniye Kütüphanesi, Kılıç Ali Paşa Bölümü, No: 753/772, vr. 287b-288a; Ömer Rıza Kehhâle, *Mu'cemu'l-Muellifin*, Mektebetu'l-Mesnâ, Beyrut, Lübnan trz., II, 298; Hayreddîn ez-Zirikli, *el-A'lâm Kâmûsu Terâcîmi li-Eşheri'r-Ricâl ve'n-Nisâ mine'l-Arab ve'l-Müsta'ribîn ve'l-Musteşrikîn*, Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, Beyrut, Lübnan 2002, VII, 271; Ömer Nasuhi Bilmen, *Büyük Tefsir Tarihi II (Tabakâtu'l-Mufessirîn)*, Diyanet İşleri Reisliği Yayınları, Ankara 1960, II, 572.
2. Konuyla ilgili geniş bilgi ve farklı değerlendirmeler için bkz. Ahmed b. Mustafâ Taşköprüzâde, *Miftâhu's-Sa'âde ve Mesâbihu's-Siyâde fî Mevzuâtı'l-Ulâm*, Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye Beyrut, Lübnan 1405/1985, II, 243; ez-Zirikli, *el-A'lâm*, VII, 42; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetu'l-Ârifin*, II, 171; Leknevî, *Fevâid*, s. 195; İbn Hacer el-Askalânî, *ed-Durer*, IV, 250; Ekmeleddîn

KAYNAKÇA

Nargül, Veysel, Koçoğlu, Kıyasettin, "Ekmeluddîn el-Bâbertî'nin "Rükûdan Kalkarken Ellerin Kaldırılmasının Caiz Olmadığı Konusundaki Risalesi"nin Tahkik ve Tercümesi", *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8, 8 (2015/8), ss. 1-17

GİRİŞ

B ayburt'ta 712/1312 yılında doğduğu belirtilen Ekmeluddîn el-Bâbertî, ismi hakkında farklı rivayetler olsa da genel olarak kaynaklarda Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd şeklinde geçmektedir.¹ Kendisine, ilmî derinliğine atfen "Ekmeluddîn", memleketine atfen de "Bâbertî" lakapları verilmiş ve bunlarla şöhret bulmuştur. Bâbertî'den bahseden kaynaklarda, "Hanefî fıkıh âlimi", "Ârifun bi'l-edebi", "el-fakîh", "el-Hanefî", "Alemetu'l-muteahhirîn ve hâtimetu'l-muhakkikîn", "er-Rûmî" gibi onun memleketini, ilimdeki yerini ve de mezhebi aidiyetini gösteren ifadeler yer almaktadır.²

Hakkında, son dönemde yazılan, önemli sayılacak çalışmalar bulunan Bâbertî'nin hayatı ve ilmî kişiliğiyle ilgili bilgilere tekrara düşmemek için burada yer verilmeyecektir. Ancak İslami ilimlerin hemen her alanında eserler telif etmiş olan müellifin en çok eser verdiği alanlardan birisi olan Fıkıh/İslam Hukuku alanındaki eserleri hakkında bilgi vermek ile iktifa edilecektir.

Bâbertî'nin Fıkıh/İslam Hukuku ve Usul (İslam Hukuk Metodolojisi) alanında telif etmiş olduğu eserlerden tespit edebildiklerimiz şunlardır:

1. *el-Envâr fî Şerhi'l-Menâr*.¹ Bâbertî, *Şerhu'l-Vasiyye*'de bu eserden *Şerhu'l-Menâr* olarak bahsetmektedir.²

2. *el-Înâye fî Şerh-i Vikâyeti'r-Rivâye*,³

el-Bâbertî, *Şerhu'l-Vasiyyetu'l-Îmâm Ebî Hanîfe en-Nu'mân b. Sâbit el-Kûfi = Şerhu Vasiyyeti'l-Îmâmî'l-A'zam*, müstensih: İsmâil el-Hatîb el-Hasenî, [yy.], 1327. I. baskı, Şeyh Suleymân Muhammed el-Konevî el-Akvîrânî tarafından basılmıştır, s. 64. Türkiye Diyanet Vakfı, İslam Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi, Demirbaş No:148638, s. 1, (eserin iç kapağı); el-Bâbertî, *el-Înâye*, Topkapı Sarayı Müzesi Ktp. II. Ahmed No: 905, I, 2; Mustafâ b. Abdullâh el Hâcî Halife Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-Zunûn an Asâmi'l-Kutubi'l-Funûn*, Dâru İhyâi't-Turasi'l-Arabî, Beyrut-Lübnan, ty., II, 1247; Aytekin, Arif, "Mukaddime", Bâbertî, Ekmeluddîn Muhammed b. Muhammed eş-Şerhu'l-Akîdeti Ehl-i Sunnet ve'l-Cemâat, thk., Arif Aytekin, I. baskı, Kuveyt 1409/1989, s. 11; Ekmeluddîn el-Bâbertî, *en-Nuketü'z-Zârife fî Tercîhi Mezhebi Ebî Hanîfe*, thk., tlk., Hasan Ömer Musâid, I. baskı, Riyâd/Suud, h. 1418/m. 1997, s. 1.

1. Süleymaniye- Kasidecizade Süleyman Sırrı -000187, 251 vr.; Amasya Beyazıt İl Halk Kütüphanesi, 134 vr.

2. *Şerhu'l-Vasiyye*, 41.

3. Millî Kütüphane, Ankara, No: 03 Gedik 17950.

3. *el-Înâye fî Şerhi'l-Hidâye*,⁴

4. Kehhâle, *Mu'cemu'l-Muellifin*, XI, 298; T. 1564 Süleymaniye- Amcazade Hüseyin Paşa -000208, 599 vr.; Süleymaniye- Amcazade Hüseyin Paşa -000209, 2. c. (435 vr.); T. 1532, Süleymaniye- Amcazade Hüseyin Paşa -000209, 1. c. (417 vr.); T. 1080 Süleymaniye- Lala İsmail -000094, 1-2 c. (473-569 vr.); Süleymaniye- Mehmed Ağa Camii -000094, 552 vr.; Süleymaniye- Mesih Paşa -000094, 25 vr.; T. 966 Süleymaniye- Sultan Ahmed I. 000087, 643 vr.; Süleymaniye- Yazma Bağışlar -000066, 1-3 c. (273-247 vr.); T. 787 Süleymaniye- Molla Çelebi -000062, 307 vr.; Süleymaniye- Gülnuş Valide Sultan -000052, 641 vr.; T. 844, Süleymaniye- Şehzade Mehmed -000039, 262 vr.; Süleymaniye- Mehmed Ağa Camii -000095, 321 vr.; Süleymaniye- Mehmed Ağa Camii -000095, 321 vr.; T. 966 Süleymaniye- Halet Efendi -000117, 614 vr.; Süleymaniye- Mehmed Ağa Camii -000095, 321 vr.; Süleymaniye- Mehmed Ağa Camii -000095, 321 vr.; Süleymaniye- Karaçelebizade Hüsameddin -000149; Süleymaniye- Turhan Valide Sultan -000142, 374 vr.; T. 776 /1374, Süleymaniye- Çelebi Abdullah Efendi -000121, 1-2 c. (261+228 vr.); Süleymaniye- Karaçelebizade Hüsameddin -00015, 2 c. 2 c. (346 vr.); T. 985 Süleymaniye- Karaçelebizade Hüsameddin -000151, c. 3 c. (310 vr.); T. 974 Süleymaniye- Karaçelebizade Hüsameddin -000150, 2-3 c. (295 vr.); T. 946, Süleymaniye- Gülnuş Valide Sultan -000030, 1-2 c. (323-290 vr.); Süleymaniye- Erzincan -000027, 434 vr.; Süleymaniye- Serez -000717, 378 s.; Mısır: Bulak Matbaası, T. 1315, Süleymaniye- Tırnovalı -000703, 8 c.; Süleymaniye- İzmirli İsmail Hakkı -000570, 1-8 c.; T. 959, Süleymaniye- Reisülküttab Mustafa Efendi -000366, 1-2 c. (3, 320-2, 431 s.); T. 781, Süleymaniye- Mahmud Paşa -000214, c. 2 c. (165 s.); Süleymaniye- Mesih Paşa -000105, 41 s.; T. 912 /1506 Süleymaniye- Amcazade Hüseyin Paşa -000211, 1-2 c. (359+380 vr.); T. 990/1582 Süleymaniye- Amcazade Hüseyin Paşa -000209, 1-2 c. (417-436 Zvr; T. 972/1564 Süleymaniye- Amcazade Hüseyin Paşa -000208, 606 vr.; T. 1506, Süleymaniye- Amcazade Hüseyin Paşa -000212, 2. c. (389 vr.); T. 1620 Süleymaniye- Amcazade Hüseyin Paşa -000211, 1. c. (360 vr.); Süleymaniye- Kadızade Mehmed -000205, 242 vr.; Süleymaniye- Kadızade Mehmed -000204, c. 2 c. (186 vr.; Süleymaniye- Pertev Paşa (Se-

4. *el-Înâye fî Şerhi'l-Hidâye –Kıt'a-*,¹
5. *en-Nihâye fî Şerhi'l-Hidâye*,²
6. *en-Nukûd ve'r-Rudûd Şerhu Muhtasari'l-Muntehâ*,³
7. *Erbâa ve Hamsûne Farîza*,⁴
8. *er-Rudûd ve'n-Nukûd*,⁵
9. *en-Nukûd ve'r-Rudûd Şerhu Muhtasari'l-Muntehâ*,⁶
10. *et-Takrîr fî Şerhi Usûli'l-Pezdevî*,⁷
11. *et-Takrîr li-Usûli Fahri'l-İslâm*,⁸
12. *et-Takrîr*,⁹
13. *et-Takrîru'l-Usûl Fahri'l-İslâm el-Pezdevî*,¹⁰
14. *et-Takrîru'l-Usûli'l-Pezdevî*,¹¹
15. *Hikmetu'l-Furûd*,¹²
- Makâle fî Âdemi Vucûbi Tadmini'l-Menâfi'i bi'l-A'yân*,¹³
- Muhtasaru Dâv'i's-Sirâc fî Şerhi's-Sirâciye*,¹⁴
- es-Sirâciye fî'l-Ferâiz*,¹⁵
- Şerhu'l-Mukaddimetu's-Sirâciye fî'l-Ferâiz*,¹⁶
- Şerhu Muhtasari'l-Muntehâ*,¹⁷
-
- limiye) -000203, 1-2 c. (340+326 vr.); Süleymaniye- Pertev Paşa (Selimiye) -000203, 1-2 c. (340-326 vr.); Süleymaniye- Kadızade Mehmed -000203, 339 vr.; Süleymaniye- Pertev Paşa (Selimiye) -000206, 1-2 c. (321-322 vr.); Süleymaniye- Pertev Paşa (Selimiye) -000205, 551 vr.; Süleymaniye- Mahmud Paşa -000215, c. 2 c. (248 vr.), T. 850 Süleymaniye- Mahmud Paşa -000213, c. 2 c. (215 vr.); T. 904 Süleymaniye- Kasideczade Süleyman Sırrı -000211, 1-2 c. (347+335 vr.); Süleymaniye- İsmihan Sultan -000179, 587 vr.; T. 958, Süleymaniye- Kadızade Mehmed -000175, 346 vr.; Süleymaniye- İsmihan Sultan -000173, 566 vr.; Süleymaniye- Hacı Beşir Ağa -000272, 562 vr.; Süleymaniye- Yozgat -000266, 1-2 c. (327-301 vr.); Süleymaniye- Reşid Efendi -000230, 1-2 c. (354-453 vr.); Süleymaniye- Çorlulu Ali Paşa, 000222, 1-2 c. (336+338 vr.); T. 1319 Süleymaniye- İzmirli İsmail Hakkı -000571, 452 s.; Süleymaniye- Mesih Paşa -000092, 40 vr.; Süleymaniye- Mesih Paşa -000091, 40 s.; Süleymaniye- Nafiz Paşa -000291, 130 vr.; Süleymaniye- Hacı Beşir Ağa -000273, 4+677 vr.; Süleymaniye- İsmihan Sultan -000172, 447 vr.; T. 967 Süleymaniye- İsmihan Sultan -000171, 345 vr.; Süleymaniye- İzmir -000162, 167 vr.; T. 972 Süleymaniye- İzmir -000161, c. 1-2, v. 216-232; Taşköprüzâde, *Miftâhu's-Saâde*, II, 243.
1. Süleymaniye- Mesih Paşa-000091.
2. Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi, 457 vr.
3. Süleymaniye- Yeni Cami-000347.
4. Müstensih: Osmân b. Abdulgaffâr, İst. T., 1104/1691, Amasya Beyazıt İl Halk Kütüphanesi, 59b-61b.
5. İstinsah Tarihi, 775, Kastamonu İl Halk Kütüphanesi, 259 vr.; T. 887 Süleymaniye - Süleymaniye-000375.
6. Süleymaniye - Yeni Cami - No. 000347.
7. Süleymaniye- Reisülküttâb Mustafa Efendi, 000282, 273 vr.; Süleymaniye- Yeni Cami -000323; müstensih, Ahmed b. Mustafâ, İstinsah T. 1057 (1646), Süleymaniye Aşirefendi Koleksiyonu;, Nuruosmaniye Yazma Eser Kütüphanesi, 469 vr. Arşiv Numarası, 34 Nk 1296; Taşköprüzâde, *Miftâhu's-Saâde*, II, 269.
8. Müstensih: Muhammed b. Berekât, Köprülü Yazma Eser Ktp., 525 vr. Arşiv No: 34 Fa 504.
9. Diyarbakır İl Halk Kütüphanesi, 200 vr., No: 21 Hk 1062.
10. Thk. Abdusselâm Subhî Hamed, kaynaklar: Hamdî Subhî Tâhâ, Vizâretu'l-Evkâf ve's-Şuûni'l-İslâmiyye, Kuveyt 1426/2005, VIII, 588.
11. İstanbul Millet Kütüphanesi, 242 vr., Arşiv No: 34 Fe 569; İstanbul Millet Kütüphanesi, 200 vr., Arşiv No: 34 Fe 601.
12. İstinsah T. 1025, Süleymaniye, Hekimoğlu Ali Paşa ve Camii, 000098, 33-49 vr.
13. Süleymaniye - Ayasofya -004800.
14. Süleymaniye - Kadızade Mehmed -000261, 115 vr.; müstensih: Ali b. Torûn, İst., T., 838 (1434)- Kayseri, Kayseri Raşit Efendi Eski Eserler Kütüphanesi, 140 vr., Arşiv No: Râşid Efendi 654.
15. Kehhâle, *Mu'cemu'l-Muellifîn*, XI, 298.
16. *Risâle fî Naşri Ebî Hanîfe*, s..
17. Süleymaniye - Esad Efendi, T. 775/1374, No: 000501.

Şerhu Muhtasari'l-Muntehâ'l-ibnu'l-Hacîb,¹

Şerhu Muhtasari Muntehâ'l-Vusûl ve'l-Emel li-İbn Hacîb fî İlmi'l-Usûl ve'l-Cedel,²

Şerhu'r-Risâleti'l-Ekmeliyye,³

Şerhul-Hidâye,⁴

el-Envâr fî Şerhi'l-Menâr,⁵

Matlabun fî Enne'l-Mu'min,⁶

Şerhu'l-Kıstâs,⁷

el-İntisâr li-Eimmeti'l-Ahyâr,⁸

Hâşiye alâ Muhtasari'l-Muntehâ,⁹

Risâle fî Beyâni Evveli men Sallâ's-Salevâtî'l-Hams,¹⁰

Risâle fî Âdemi Cevâzi Ref'i'l-Yedeyn inde'r-Rukû',¹¹

Risâle fî Âdemi Vucûbi Tadmini'l-Menâfi'i bi'l-A'yân,¹²

İ'tirâdât alâ'l-Mecma' ve Ecvibetuhâ,¹³

Risâle fî'l-Cevâb an Es'iletin Evre-dehâ Ba'zu't-Talebe,¹⁴

Risâle fî'l-Cevâb an Es'iletin fîMevâzi'a Muhtelife,¹⁵

Risâle fîŞerhi Mes'eleti'l-Atebe,¹⁶

Risâle fîTahrîci Mesâil fî'l-Ferâiz,¹⁷

Şerhu Telhîsi'l-Câmi'l-Kebîr fî'l-Furû'.¹⁸

Bu eserler incelendiğinde farklı zamanlarda müstensihler tarafından istinsah edildiği ve bazı eserlerin isimlerinde farklılıklar olduğu, dolayısıyla mükerrer eserlerden oluştuğu görülmektedir. Ancak bu farklılıkların da tespit edilmesi ayrı bir çalışmayı gerektirdiğinden biz tespit edebildiğimiz eserleri ve buldukları yerleri vermeyi çalışmanın kapsamını aşmaması açısından uygun bulduk.

Bâbertî'nin eserleri incelendiğinde genel olarak telif, şerh, haşiye, takrir türlerinden oluşmaktadır. Ancak onun şerh, haşiye ve takrirleri de standart özelliklerin ötesinde, bir anlamda telif niteliği taşımaktadır. Bu bağlamda "şerh dönemi" âlimi olarak tanımlanması mümkün olan Bâbertî'nin kitaplarındaki şerh, haşiye ve taliklerin mahiyetinde olması yaşadığı dönemin özelliği olarak görülebilir.

Şerh geleneğinin, İslam'dan önce

4

1. Süleymaniye - Şehid Ali Paşa, T. 773, No: 000642.
2. Müstensih: el-Ekmele Hamîdullâh, İst., T. 773, Köprülü Yazma Eser Kütüphanesi, 325 vr. Arşiv No: 34 Fa 502.
3. İstinsah T. 781, Süleymaniye - Şehid Ali Paşa -001106.
4. Müstensih, Nasr b. Şems, Diyarbakır İl Halk Kütüphanesi, 393vr.; müstensih: Muhammed b. Necmeddîn, Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi, I+232 vr.
5. Amasya Beyazıt İl Halk Kütüphanesi, 134 vr. Arşiv no: 05 Ba 394; Kastamonu İl Halk Kütüphanesi, 26b-28a, Arşiv No: 37 Hk 495/2; Taşköprülüzâde, *Miftâhu's-Saâde*, II, 269.
6. Kastamonu İl Halk Kütüphanesi, 26b-28a, no: 37 Hk 495/2.
7. Nuruosmaniye Yazma Eser Kütüphanesi, 1-21 vr, Arşiv No: 34 Nk 4933/1.
8. T. 773 Süleymaniye - Fatih -002269, İstanbul Millet Kütüphanesi, Telif Tarihi: Arşiv No: 866; FE 2128/1.
9. Süleymaniye - Hamidiye- T. 77, No: 000426.
10. Süleymaniye - Aşir Efendi, No: 000430.
11. Süleymaniye - Ayasofya, No: 001384.
12. Süleymaniye - Ayasofya, T. 774, No: 004800.

13. Süleymaniye - Fatih - T. 783, No: 002269.
14. Süleymaniye - Ayasofya, T. 782, No: 001384.
15. Süleymaniye - Ayasofya, T. 783, No: 001384; Süleymaniye - Ayasofya -, T. 787, 004800.
16. Süleymaniye - Ayasofya, T. 782, 001384.
17. Süleymaniye- Ayasofya, T. 772, 001384.
18. Süleymaniye- Laleli, T. 786, No: 000964.

değişik milletlerde uygulanan bir telif yöntemi olduğu belirtilmektedir. Hatta herhangi bir metne açıklama yazma geleneğinin, kutsal kitapların yorumlanmasıyla paralel geliştiği de söylenmektedir. Zira, vahiy lafızları ne kadar açık ve anlaşılır olursa olsun insanların bilimsel ve kültürel düzeyleri farklı olduğundan metni aynı oranda ve seviyede anlamaları imkânsızdır. Nitekim Kur'an kendini *mubîn/aşağı* olarak nitelemesine rağmen bazı anlamı kapalı ayetleri, diğer ayetlerle, hadislerle ve bu iki ana kaynağın dışında farklı argümanlarla tefsir edilmiştir. İslam dünyasındaki şerh ve haşiye geleneğinin de ilk dönemlere kadar uzandığı, daha sonra özellikle Memlukler ve Osmanlı dönemlerinde yaygınlaştığı görülmektedir¹. Bâbertî'nin de yetiştiği ve hayatını devam ettirdiği dönemin ve coğrafyanın bilimsel ve kültürel yönleri araştırıldığında, müellifin çalışmalarının neden haşiye ve şerh merkezli olduğunu anlamak zor olmayacaktır. Çünkü müellif, şerh ve haşiye türü çalışmaların oldukça yaygınlaştığı Memlukler döneminde yaşamış ve dönemin telif geleneğinden kendisini alıkoyamamıştır. Bununla birlikte İslam dünyasında büyük ölçüde medrese sistemiyle bağlantılı olarak gelişen ve pratik gayeleri olduğu belirtilen² şerh-haşiye geleneği, Bâbertî'nin yaşadığı dönemde tüm İslami ilimleri içine almıştır. Dolayısıyla Babertî'nin de yaşadığı dönemin bu ö-

zelliğinden önemli derecede etkilendiği söylenebilir.

RİSALENİN TERCÜMESİ

Rahmân ve Rahîm Allah'ın adıyla,
Benim muvaffakiyetim ancak Allah'tandır.

Hamd, âlemlerin Rabbi Allah'a, salat ve selam peygamberlerin sonuncusu Efendimiz Muhammed Mustafa'nın ve tüm ashabının üzerine olsun.

Bu, namazda rükûa eğilirken ve rükûdan kalkarken tekbir alındığında ellerin kaldırılmasının Ebû Hanîfe ve arkadaşlarına göre caiz olmadığı konusunda bir risaledir. Ebû Hanîfe bu konuda, "Kim rükûa giderken ve rükûdan kalkarken tekbir aldığı zaman ellerini kaldırır, o kimsenin namazı fasit olur."³ demektedir. Mekhûl, bu görüşü Ebû Hanîfe'den aktarmıştır. Bu konuda Şâfiî, Ebû Hanîfe'nin hilafına görüş beyan ederek şöyle demektedir:

Bu hususta Ebû Hanîfe'nin delili, kendisinin Hammâd'dan Hammâd'ın İbrâhîm en-Nehâî'den İbrâhîm en-Nehâî'nin Alkame'den Alkame'nin de Abdullâh b. Mes'ûd'a isnad edilerek rivayet ettiği rivayettir.⁴

Şemsu'l-Eimme Serahsî *el-Mebsût* adlı eserinde bu konuda şöyle demektedir:

Evzâî, Mescid-i Haram/Kâbe'de Ebû Hanîfe ile karşılaştı ve kendisine, "Irak ehline ne oluyor ki rükûa eğilirken ve rükûdan kalkarken ellerini kaldırmıyorlar? Bana Zuhrî Sâlim'den, Sâlim

1. Tefvik Rüştü Topuzoğlu, "Hâşiye", *DİA.*, İstanbul 1997, 26/420.

2. Mehmet Özşenel, "Bir Kriz Dönemi Âlimi Olarak İbnu's-Salah ve Ulûmu'l-Hadîs", *SÜİFD.*, s. 15, Sakarya 2007, s. 65.

3. Bâbertî, Ekmeluddîn Muhammed b. Mahmûd, "*Rukûda Ellerin Kaldırılması Konusunda Bir Risale*", s. 14, va. 2.

4. Bâbertî, *Risâle*, s. 14, v. 2.

ibn Ömer'den rivayet ettiğine göre Hz. Peygamber, namazda rükûa eğilirken ve rükûdan kalkarken tekbir için ellerini kaldırırdu." dedi. Buna karşılık Ebû Hanîfe ona, "Bana Hammâd, İbrâhîm en-Nehâî'den, İbrâhîm, Alkame'den, Alkame de İbn Me'sûd'dan rivayet ettiğine göre, Hz. Peygamber iftitah (başlama) tekbirinde ellerini kaldırırdu ve rükûdan kalkarken ellerini tekrar kaldırmazdı." dedi.

6 Evzâî, "Ebû Hanîfe'ye şaşarım! Ben ona Zuhrî'nin Sâlim'den rivayet ettiği hadisten bahsediyorum. O ise bana Hammâd'ın İbrâhîm en-Nehâî'den uluvv isnad¹ yoluyla tercih ettiği rivayetten bahsediyor." dedi. Bunun üzerine Ebû Hanîfe Evzâî'ye, "Bu durumda Hammâd, Zuhrî'den daha fakihtir. İbrâhîm'e gelince, o da Sâlim'den daha fakihtir. İbn Ömer, Alkame'den aşağı kalır değildir. Alkame'nin İbn Ömer'den daha fakih olduğunu söy(ledim)lerim. Abdullâh'a gelince, Abdullâh ise Abdullâh'tır."² dedi. Burada Ebû Hanîfe ravilerin fıkıhçılığını öne çıkararak onların rivayetlerini tercih etmektedir.

Konuyla ilgili olarak Muslim *Sahîh*'inde Câbir b. Semîre isnadıyla şu hadisi rivayet etmiştir: "Hz. Peygamber bize doğru geldi ve şöyle dedi: "Size ne oluyor ki güneşin ipinin uçları gibi sizi ellerinizi kaldırıyor olarak görüyorum. Namazda sakın ve sükûnetli olunuz."

1. Uluvv: İki seneden birinin diğerine nispetle, ilk kaynağa hakikaten daha kısa ve güvenilir yoldan varması. (Bkz. Aydın, Abdullah, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, İstanbul 1987, s. 157).

2. Serahî, Şemsüddîn, *Kitâbu'l-Mebsût*, Beyrut 1986, I, 14; Bâbertî, *Risâle*, s. 14, v. 2.

Burada şu istidlal/hüküm çıkarma yöntemlerinden söz edilebilir:

Hüküm çıkarmanın birinci yönü, Hz. Peygamber'in "*Ne oluyor ki sizi görüyorum?*" ifadesidir. Çünkü bu ifade istifham-ı inkârî içindir. (Böyle yapmamalısınız anlamındadır). Mubahın, müstehab ve sünnetten daha faziletli olduğu inkâr edilmez.

İstidlalin ikinci yönü, "اذناب خيل شمس" ifadesi, gayr-i hasen bir teşbihtir. Mubah böyle bir şeye benzetilemez.

İstidlalin üçüncü yönü, "اسكنوا في الصلاة" ifadesi, bir emirdir ve emir (İslam hukuk usulünde) vücut ifade eder. Bu hükmün özel bir sebep üzerine verilmiş olduğu ifade edilmiş olsa bu durumda, "*Onlar elleriyle görerek ve kolayca teşehhüd durumuna işaret ediyorlardı.*" şeklinde anlaşılabilir. Bundan dolayı onların ellerini kaldırmaları yasaklanır. Bu bakış açısına iki şekilde cevap verilebilir:

1. Şayet burada yukarıda sözü edilen değerlendirmeler kastedilseydi, bu değerlendirmelerin Hz. Peygamber'in, "*Sizleri ellerinizi işaret ederken görüyorum.*" sözüne uygun bir açıklama olması gerekirdi.

2. Lafzın umumiliğine itibar edilir, sebebin hususiliğine itibar edilmez.³

Sufyân, Âsım b. Kuleyb, Abdurrahmân b. Esved, Alkame ve Abdullâh b. Mes'ûd tarikiyle gelen rivayette, "*Hz. Peygamber ilk tekbirde ellerini kaldırırdu, sonra ellerini kaldırarak yeneden bir tekbir almazdı.*"⁴ buyurul-

3. Şa'bân, Zekiyuddîn, *İslam Hukuk İlminin Esasları*, çev. İbrahim Kafi Dönmez, Ankara 1990, s. 305.

4. Ebû Dâvûd, Suleymân b. Eş'as, *Sunenu Ebî*

maktadır. (Hadisi Ebû Dâvûd rivayet etmiştir.).

Hammâd, İbrâhîm, Alkame ve Abdullâh b. Mes'ûd tarikiyle gelen bir rivayette, “*Dikkat ediniz! Sizin için Rasulullah'ın kıldığı gibi namaz kıyorum. Rasulullah namaz kıldı, ellerini sadece bir defa kaldırdı.*”¹ buyurulmaktadır. (Hadisi, Ebû Dâvûd ve Tirmizî rivayet etmiştir.).

Sunen sahibi Ebû Dâvûd aynı isnadla Berâa'dan Abdurrahmân b. Ebî Leylâ'ya rivayet edilen rivayette, “*Hz. Peygamber namaza başladığında ellerini kulak hizasına kadar kaldırır ve sonrasında ellerini tekrar kaldırmazdı.*”² buyurulmaktadır.

Muhammed b. Hasan *Muvatta*'da rivayet ettiği bir hadiste, “*Bana Muhammed b. Ebân b. Sâlih, ona Âsım b. Kuleyb, ona da babası haber verdi. Alî b. Ebî Tâlib'i farz namazın ilk tekbirinde ellerini kaldırdığını ve ilk tekbirin dışında tekrar tekbir alıp ellerini kaldırmadığını gördüm.*”³ buyurulmaktadır.

Kerhî, bu bilgidен bahsetmiştir. Tahâvî ise “*Zann-ı galibime göre bu bilgiyi Kerhî'den işittim.*” demiştir. Bana Hadramî anlattı ve şöyle dedi: Zekeriyâ b. Yahyâ, Mehâzinî Muhammed b. Abdurrahmân b. Ebî Leylâ, Hakem, Mukassem'den, İbn Abbâs, Nâfi' ve İbn Ömer tarikiyle rivayet edilen hadiste Hz. Peygamber şöyle buyurdu: “*Eller sadece yedi yerde kaldırılır:*

1. *Namazın başlangıcında/iftitah tekbiri,*

Dâvûd, İstanbul 1992, Kitâbu's-Salât, 119.

1. Ebû Dâvûd, Kitâbu's-Salât, 116.

2. Ebû Dâvûd, Kitâbu's-Salât, 116.

3. Ebû Dâvûd, Kitâbu's-Salât, 116.

2. *Vitir namazında, kunut dualarından önce,*

3. *Bayram (ramazan ve kurban) namazlarında,*

4. *Kâbe'de Haceru'l-Esved'i selamlamada/isti'lâm,*

5. *Safa ile Merve arasında,*

6. *Şeytan taşlamada/cemerât,*

7. *Vakfelerde/Arafat ve Müzdelife.*⁴

Muhammed, *Muvatta*'da şöyle dedi: Bana Muhammed b. Sâlih ve Abdulazîz b. Hakîm tarikiyle ulaşan rivayette, “*İbn Ömer'i, namazın başlangıcında ilk tekbirde ellerini kulaklarının hizasına kadar kaldırdığını, bunun dışında ellerini tekrar kaldırmadığını gördüm.*”⁵ buyruldu.

Aynı şekilde bana Ebû Bekir haber verdi ki Abdullâh en-Neşhelî Âsım b. Kuleyb'den, onun da babasından (Bu kişi Ali'nin arkadaşlarından idi.) rivayetinde, “*Alî b. Ebî Tâlib, namazın başındaki başlama tekbirinde ellerini kaldırırdı. Sonra namazda ellerini tekrar hiçbir şekilde kaldırmazdı.*”⁶ buyruldu.

Tahâvî dedi: Bize Ebû Dâvûd haber verdi. O da Hammâmî'nin anlattığını söyledi: Onun da Yahyâ b. Âdem, Hasan b. Abbâs, Abbâs Abdulmelik b. Cer', Abdulmelik, Zubeyr b. Adiy tarikiyle naklettiğine göre İbrâhîm Esved, “*Ömer b. Hattâb'ın namazın ilk tekbirinde ellerini kaldırdığını ve daha sonra ellerini tekrar kaldırmadığı-*

4. Serahsî, *Mebsût*, I, 14; Bâbertî, *Risâle*, 15, v.1.

5. Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil, *Sahîhu'l-Buhârî*, İstanbul 1992, Kitâbu Sıfatı's-Salât, 3; Bâbertî, *Risâle*, 15, v.1.

6. Muslim, İbn Haccâc Ebû'l-Huseyin Kuşeyrî, *Sahîhu Muslim*, İstanbul 1992, Kitâbu's-Salât, 9; Ebû Dâvûd, Kitâbu's-Salât, 116.

ni gördüm."¹ dedi. Tahâvî, bu rivayetin sahih olduğunu söylemiştir.

Hz. Peygamber'in rükû ve secde- den kalkarken ellerini kaldırmasına da- ir bilginin Ömer b. Hattâb ve Alî b. Ebî Tâlib'e gizli kalması ve bu ikisinin dışın- daki kimselerin bunu bilmesi hiç müm- kün müdür? Rükûdan ve secdeden kal- karken ellerin tekbir için kaldırılmasını Ömer b. Hattâb ile Alî b. Ebî Tâlib'in ve Allah Rasulü'nün ashabının terk etme- si ve hiç kimsenin bu konuda ikna edici bir izah getirememesi bu uygulamanın doğru olduğunun açık bir delilidir. Bu hususta birçok rivayet vardır. Ancak biz konuyu kısaca özetlemeyi uygun buluyoruz. Kim lamba ile (özet bilgi- ye ikna olmazsa) aydınlanamazsa, sa- bah aydınlığı (ayrıntılı bilgi) ile de (ik- na olmaz) aydınlanamaz.

8

(Namazda rükûdan kalkarken elle- rin tekbir için kaldırılmasını savunan ve bu konuda Hanefilerin görüşüne) muhalif olanlar görüşlerini şu hadisler- le temellendirmektedir:

1. "İbn Ömer'in Hz. Peygamber'den rivayet ettiği bir hadiste, "Hz. Peygam- ber namaza başlarken ellerini omuzla- rın hizasına kadar kaldırırdu. Rükû i- çin tekbir aldığında ve başını rükûdan kaldırdığında aynı şekilde ellerini de kaldırırdu."² buyruldu. (Hadisi, Buhârî ve Muslim rivayet etmiştir.).

Cevap: Bu hadiste söz konusu edi- len uygulama, Hz. Peygamber'in uygu- lamayı sürekli yaptığına delil teşkil et- mez. Biz bu konuda şöyle deriz: "Bu şekilde bir uygulama olmuşsa da daha

sonra neshedilmiştir. Şayet biz bu uy- gulamanın neshedilmediğini kabul e- dersek bile, bu konuya delil olmaz. Zira İbn Ömer'in Hz. Peygamber'den riva- yet ettiği, "Eller sadece yedi yerde kal- dırılır." hadisi, bu hadis ile birlikte de- ğerlendirildiğinde daha kapsayıcı oldu- ğu görülmektedir. Çünkü bu bir uygu- lamanın anlatılmasıdır. Bu rivayet ve Hz. Peygamber'in, "Namazda sakin o- lunuz." mealindeki Câbir hadisi ile tea- ruz etmez. Bizim rivayet ettiğimiz ha- dis muharrim/haram kılıcıdır. Bu riva- yet ise muhallil/helal kılıcıdır. Burada muharrim/haram kılıcı olan tercih e- dilmelidir. İki görüşü birleştirme ve da- ha sonraki delile dönülemediğinde, tea- ruzda asıl olan ihbar/bildirmedi.

Bu bir kıyastır ve Ebû Hanîfe için delildir. Çünkü namazlarda tekbirler i- ki çeşittir. Birincisi, tahrime tekbiri gi- bi farz olan tekbirlerdir. Burada elle- ri kaldırma icma ile sünnettir. İkincisi, secde tekbiri gibi sünnet olan tekbirler- dir. Burada elleri kaldırma icma ile sün- net değildir. Rükû tekbiri de sünnettir ancak secde tekbirlerine kıyas edilerek rükû tekbirlerinde elleri kaldırmak sün- net değildir.

2. Ebu Kılâye'den rivayet edildi: "O, Mâlik b. Huveyris'i namaz kılarken ve tekbir aldığı ve ellerini kaldırdığı- nı, rükûa giderken ellerini kaldırdığını, rükûdan başını kaldırdığında ellerini de kaldırdığını gördü. Rasulullah'ın da ay- nı şekilde yaptığını anlattı."³ (Buhârî ve Muslim rivayet etmiştir.).

Cevap: Hz. Peygamber, bu uygu- lamayı bir müddet veya devamlı olarak gerçekleştirmiş olabilir. Birincisi, elle-

3. Buhârî, Kitâbu Sıfati's-Salât, 3.

1. Ebû Dâvûd, Kitâbu's-Salât, 117.

2. Ebû Dâvûd, Kitâbu's-Salât, 117.

rini kaldırmadığı müselleme/herkes tarafından bilinen bir durum olduğu için bu kısa süreli uygulamalar genel uygulamaların yanında bir anlam ifade etmez. İkincisi, ellerin kaldırılması uygulaması yasaklanmıştır. Bu hadiste söz konusu edilen uygulamanın sürekli yapıldığına delil olmaz. Bu, bir uygulamanın anlatımıdır. İlk cevapta bu konuya açıklık getirildi. Yapılan değerlendirme tercih edilmeye daha uygundur.

3. Konuyla ilgili bir başka hadis de şudur: “Vâil b. Cuhârâne’den rivayet edildi ki o, Hz. Peygamber’i, namaza başlarken ellerini kaldırdığını, tekbir aldığını, ellerini kulaklarının hizasına koyduğunu, sonra sağ elini sol elinin üzerine koyduğunu, rükûa gitmek istediğinde ellerini elbisesinden çıkardığını, sonra ellerini kaldırıp tekbir aldığını ve rükûa gittiğini, “سمع الله لمن حمد” dediğinde ellerini kaldırdığını gördüm.” dedi.¹ (Hadisi, Muslim ve Buhârî rivayet etmiştir).

Cevap: Hadisi rivayet eden Vâil b. Cuhârâne, Hz. Peygamber’in bunu sürekli veya belli bir vakitte uyguladığını görmüştür. Yukarıda da ifade edildiği üzere Hz. Ömer ve Hz. Ali’nin rivayet ve uygulamalarında bu yasaklanmıştır. Zira bu, uygulamanın anlatılmasıdır. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi bu rivayetle tearuz etmez. Çünkü bu, muharrim/haramlık ifade ettiği için önceliklidir. Vâil hadisinden hareketle İbrâhîm için, “Vâil, ellerin kaldırılmasını bir kere gördü. Biz de Abdullâh’ın, ellerin kaldırılmadığını elli defa gördü.” deriz.

4. Ebû Humeyd es-Saîdî’den rivayet edildiğine göre o, şöyle dedi: “Hz. Peygamber’in sahabelerinden on kişi,

1. Ebû Dâvûd, Kitâbu’s-Salât, 116.

Hz. Peygamber’in namaz için hazırlandığında kibleye yöneldiğini ve ellerini kaldırdığını söylediler.”²

Cevap: Bu rivayette ellerin rükûdan kalkarken kaldırıldığına delalet edecek bir kârîne bulunmamaktadır. Burada ellerin kaldırılması, başlama tekbiri için söz konusu edilmektedir. Bizim görüşümüz bu doğrultudadır.

5. Başka bir hadis de şudur: “Enes’ten rivayet edilen bir hadiste Hz. Peygamber, namaza başlarken, rükûa giderken ve rükûdan başını kaldırırken ellerini kaldırırdı.”³

Cevap: Buhârî’nin rivayeti mevkufur.⁴ Önceki cevaplarımızda bu konuya açıklık getirdik.

6. Başka bir hadis de şudur: Ebû Hureyre’den rivayet edilen bir hadiste şöyle denilmektedir: “Rasulullah’ın namaza başladığında, rükûda ve secdeden kalkarken ellerini kulaklarının hizasına kadar kaldırdığını gördüm.”⁵ (Hadisi, Ebû Dâvûd ve Buhârî rivayet etmiştir.). Bunun cevabı yukarıda daha önce verildi.

7. Başka bir hadis de şudur: Câbir b. Abdillâh’tan rivayet edilen bir hadis şöyledir: “Rasulullah’ı öğle namazında tekbir alırken, rükûa giderken ve rükûdan başını kaldırırken ellerini tekbir için kaldırırken gördüm.”⁶ (Hadisi, İbn Mâce rivayet etmiştir.).

Cevap: Rivayette uygulamanın öğle namazı ile tahsis edilmesi, söz konusu

2. Bâbertî, *Risâle*, s. 15, v. 2.

3. Buhârî, *Kitâbu Sıfati’s-Salât*, 1.

4. Mevkuf: Sahabenin söz, fiil ve takrirlerine denir. (Bkz. Aydınlı, Abdullah, *Hadis Terimleri Sözlüğü*, s. 99).

5. Ebû Dâvûd, *Kitâbu’s-Salât*, 117.

6. Bâbertî, *Risâle*, 15, v. 2.

uygulamanın devamlı olmadığına delalet eder. Câbir'in Hz. Peygamber ile beraber kıldığı namaz, öğle namazı ile sınırlı olmadığı için bu durum onun nesnedildiğine delalet eder.

8. Başka bir hadis de şudur: Ebû Mûsâ'dan rivayet edildiğine göre o şöyle dedi: “Size Rasulullah’ın namazını göstereyim mi? Tekbir alır ve ellerini kaldırırdu. Sonra ‘Böyle yapınız.’ dedi.”¹

Cevap: Bu, gerekliliğe delalet etmez. Burada ellerin kaldırılmasından maksat, namaza başlarken tekbir için ellerin kaldırılmasıdır.

9. Abdullâh b. Zubeyr’den rivayet edildiğine göre, “Namaz için ayağa kalktığı anda, rükûa ve secdeye gittiğinde ve secdeden kalktığı anda avuç içlerini göstererek/ellerini kaldırarak onlara namaz kıldırdu.” Bunun üzerine Meymûn, İbn Abbâs’a gidip Abdullâh’ın böyle yaptığını anlattığını söyledi. Bu durumda İbn Abbâs, “Şayet sen namazının Rasulullah’ın namazına benzemesini istiyorsan, İbn Zubeyr’in namaz kıldığı gibi kıl.” dedi.² (Hadisi Ebû Dâvûd rivayet etmiştir.).

Cevap: Konunun mahalli o mevzu ile ilgili değildir. Şayet bu konuyla ilgili olsa, bu durumda secde ve kıyamda ellerin kaldırılmasına delalet eder. Daha önceki cevaplarımızda ifade edildiği gibi, merfû olduğundan dolayı bu rivayet ittifakla sahih değildir.

9. Başka bir hadis de şudur: Hz. Ebû Bekir’den rivayet edildiğine göre, “O, aynen böyle namaz kılıyordu. Namaza başlarken, rükûa giderken ve rükûdan

1. Bâbertî, *Risâle*, 15, v. 2.

2. Ebû Dâvûd, *Kitâbu’s-Salât*, 117.

başını kaldırırken ellerini kaldırıyordu.” Ebû Bekir, “Rasulullah’ın arkasından namaz kıldım. O aynen buna benzer şekilde namaz kılıyordu.” dedi.³ (Hadisi Beyhakî rivayet etmiştir.). Bunun cevabı daha önce verildi.

10. Başka bir hadis de şudur: Hz. Ömer’den rivayet edilen bir hadiste, “Allah Rasulü’nü tekbir alırken, rükûa giderken ve rükûdan başını kaldırırken ellerini kaldırdığını gördüm.” dedi.⁴ (Hadisi Dârekutnî rivayet etmiştir.).

Cevap: Daha önce de ifade edildiği üzere, “Onun şöyle yaptığını gördüm.” ifadesi, örfte uygulamanın sürekli yapılmadığına delalet eder. Eğer sen, “Falanın şöyle yaptığını gördüm.” dersin, onun yaptığının hepsinin her zaman böyle olduğunu demek istemiş olamazsın. Zira sen onun fiillerinin bir kısmını gördün. Dolayısıyla Ömer’in sözünün anlamını da bu manaya hamletmek gerekir. Aksi hâlde Ömer’in sözüyle fiili birbiriyle çelişmiş olur. Nitekim biz, onun ellerini kaldırmadığına dair sözlerini de rivayet ettik.

11. Bir başka hadis: Alî b. Ebî Tâlib’den rivayet edildiği üzere bir hadiste şöyle buyrulur: “O, farz namazı kılmak için ayağa kalktığı anda tekbir alır ve ellerini kulaklarının hizasına kaldırırdu. Kıraatini/okumasını tamamladığında ve rükûa gitmek istediğinde benzer şekilde yapardı. Rükûdan başını kaldırdığında da yine aynı şeyi yapardı/ellerini kaldırırdu.”⁵ (Hadisi Buhârî ve diğerleri rivayet etmiştir.).

3. Bâbertî, *Risâle*, s. 16, v. 1.

4. Beyhakî, Ahmed b. Alî b. Huseyin, *es-Sunenu’l-Kubrâ*, Bab-ı Re’fi’l-Yedeyn, Haydarabad 1344, Hadis No. 2143.

5. Beyhakî, *Sunen*, Bâb-ı Re’fi’l-Yedeyn, Hadis

Cevap: Ellerin kaldırılmaması gerektiğine dair rivayetimiz ile bu rivayetin tearuz ettiği/anlam itibariyle çeliştiği şeklindeki değerlendirme daha önce yapıldı. Bu iki uygulama birbiriyle örtüşmemektedir.

12. Bir başka hadis: Ömer el-Leysi'den rivayet edildiğine göre o, "Hz. Peygamber farz namazlardaki her tekbir ile beraber ellerini kaldırırdı."¹ dedi. (Bu hadisi İbn Mâce rivayet etmiştir.).

Cevap: Bu rivayet şayet sahih ise her rekâta rükû, secde ve kıyamda ellerin kaldırılmasına delalet eder. Bu konuda hiç kimsenin ilgili rivayetin/hükümün neshedildiğini söylememesi bizim için bir delildir.

13. Bir başka hadis: el-Berâ'dan rivayet edilen bir hadiste, "Rasulullah'ı namaza başlarken, rükûa gitmek istediğinde ve rükûdan kalkarken ellerini kaldırdığını gördüm."² (Hadisi Hâkim rivayet etmiştir.).

Cevap: Daha önce de geçtiği gibi bu rivayet, Abdurrahmân b. Ebî Leylâ'nın el-Berâ'dan rivayet ettiği, "Rasulullah namaza başlarken ellerini kulak hizasına kadar yaklaştıracak şekilde kaldırır-

di ve kaldırma uygulamasını tekrar etmezdi." hadisiyle tearuz eder/çelişir.

14. Bir başka hadis: Humeyd b. Hilâl'den rivayet edildiğine göre o şöyle dedi: Arabi'den işiten bir kişi, "Rasulullah'ı namaz kılarken ellerini kaldırdığını gördüm."³ dediğini bana haber verdi.³

Cevap: Bu hadis, meçhul⁴ bir ravi tarafından rivayet edildiğinden dolayı delil olarak kabul edilmez. Daha genel bir cevap ise şudur: Müctehidin hüküm ichtihadında isabet etme ihtimali olduğu gibi yanılma ihtimali de olabilir. Burada Ebû Hanîfe'nin görüşü paralelinde müctehid isabet ederse, o kimsenin namazı ellerini kaldırmaksızın kılmaya devam etmesi hâlinde diğer görüşün hilaflına batıl olur. Diğerlerinin görüşlerine paralel olarak isabet ederse, ellerin kaldırılmasını terk etmek namazı batıl hâle getirmeyeceği ittifakla kabul edilir. Buna göre son tahlilde Ebû Hanîfe'nin görüşünü her durumda tercih etmek daha uygun ve isabetli olacaktır.

No. 2135.

1. İbn Mâce, Muhammed b. Yezîd, *Sunen-i İbn Mâce*, İstanbul, 1992, Kitâbu İkâmeti's-Salât, 15.

2. Bâbertî, *Risâle*, s. 16, v. 1.

3. Bâbertî, *Risâle*, s. 16, v. 1.

4. Meçhûl: Hadis öğrenimiyle şöhret kazanmamış veya âlimler tarafından ilim talebesi olarak tanınmamış ve hadisi tek bir ravi yoluyla gelen kimse. (Bkz. Aydın, Abdullah, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, s. 94).

ESERİN ELYAZMASI NÜSHASI

البقصن والمواظب وهذه السورة مستجزة بمعنى الثلث الاول فتمتثلت للثالث القرآن وذكر الغزالي بعونه
 ببيان قال معرفة الله سبحانه وتعالى وتوحيده وتقديسه عما يشاركه في الجنس والنوع ومعرفة
 الآفة ومعرفة المصراط المستقيم هي المعارف الثلاثة المهمة في القرآن فان ما عداها من المعارف الباقية
 لا شك انها توابع وهذه السورة لما اشتملت على واحد من الثلث فقد جعلت معادلة للثالث القرآن
 وقد نظر فان المعارف المهمة في القرآن لا شك انها بعض القرآن وما يكون ثلث البعض لا يكون
 ثلث الكل على ان كون المعارف المهمة منحصرة في الثلث المذكور ممنوع وقال ابو علي ابن سينا
 الغرض الاقصى من طلب العلوم باسرع معرفة ذات الله تعالى وصفاً به وكسبه صدوراً فاعاله عنه وهذا
 السورة لما دلت على سبيل الايمان والتعويض على جميع ما يتعلق بذاته لا جرم جعلت معادلة للثالث
 القرآن وقد نظر فانه لو سلم صحة لوجوب ان تكون معادلة للثلاثي القرآن لانهما تدل بالامساء
 والتعويض على جميع ما يتعلق بذاته وصفاً به كما مر وفيه ان ما عدا العلم الكلي المطلق الازلي هو فوق
 جميع العلوم اما ان يكون حكمه عملية او نظرية فاحكمه انما يتسم بحسب هذا التقسيم الى انواع ثلاثة وهذا
 السورة لما اشتملت على معظم النعم الاول من هذه الأقسام الثلاثة التي تشتمل على اصول مباحثها
 القرآن كانت معادلة للثالث القرآن وقد نظر والاول انزب الكل وسمى هذه السورة سورة
 الايمان لاشتمالها على اصول الدين روي ابي و النضر رضي الله عنهما عن رسول الله صلى الله عليه وسلم
 استسبت السموات السبع والارضون السبع على قل هو الله احد يعني ما خلقت الا لتكون ولائك
 على توحيد الله ومعرفته صفاً به التي نطق بها هذه السورة فان قيل فهلا سُميت سورة التوحيد
 وهي له حتى سُميت سورة الاخلاص جيب للاسعار بان الاصل في التوحيد هو الاخلاص
 القلبي لله والله اعلم بالصواب
 وفي رفع الراشدة
 بسم الله الرحمن الرحيم وما توفيقي الا بالله الحمد لله رب العالمين والصلاة والسلام
 الامان الاكلان على سيدنا محمد خاتم النبيين وعلى آله وصحبه المعجزين هذه رساله في عدم

جواز رفع اليدين عند الركوع وعند رفع الرأس منه عند أبي حنيفة وأصحابه رحمهم الله قال أبو حنيفة رحمه الله
 من رفع يديه عند الركوع وعند رفع الرأس منه فصلوة فاسدة رواه عنه مكحول وقال الشافعي رحمه الله بخلافه
 والدليل لأبي حنيفة رحمه الله ما رواه باسناد عن حماد عن إبراهيم النخعي عن علي بن عبد الله بن مسعود رضي الله عنهم
 قال شمس الأمانة السخيتي رحمه الله في مبسوطه يتي لا يزال يبا حنيفة رحمه الله في المسجد الحرام قال ما بال أهل
 العراق لا يرفعون أيديهم عند الركوع والرفع منه وقد حدثني الزهري عن سالم عن ابن عمر رضي الله عنهما أن النبي صلى الله عليه وسلم
 كان يرفع يديه عند الركوع وعند الرفع منه قال أبو حنيفة رحمه الله حدثني حماد عن إبراهيم النخعي عن علي بن عبد الله بن مسعود رضي
 الله عنهم أن النبي صلى الله عليه وسلم كان يرفع يديه عند تكبيره الا فتاح ثم لا يعود قال عجمان بن أبي حنيفة أخرته حديث الزهري
 عن سالم وهو حديثي حديث حماد عن إبراهيم روى روايته بعلو آسنان قال أبو حنيفة رحمه الله أما حماد فكان أفتة
 من الزهري وأما إبراهيم فكان أفتة من سالم ولو لا سبق ابن عمر لقلت عليه أفتة منه وأما عبد الله فعبدا لله روى
 بقية روايته وما روي مسلم في صحيحه باسناد إلى جابر بن سمير رضي الله عنه قال فرج علينا رسول الله صلى الله عليه وآله
 وقال ما لي أراكم راغبي أيديكم كأنها أذنان خيل ثم سئلوا في الصلوة ووجه الاستدلال من بلان وجه الألف
 بقوله ما لي أراكم راغبي أيديكم كأنها أذنان خيل لا يكره فضلا عن المستحب والسنة والثاني بقوله كأنها أذنان خيل شمس
 فانه نسبة بغير حنين والمباح لا يشبه بذلك والثالث بقوله استكنوا فانه امر وهو للوجوب فان قيل هذا خرج
 على سبب خاص وهو الفم كما نوايسرون بأيديهم حال الشهادة ينة وليست فيها من ذلك فاجب من محبان
 أحدها انه لو كان المراد ذلك كان المناسب لبيانه صلى الله عليه وسلم ان يقول ما لي أراكم تسيرون بأيديكم والثاني
 ان الاعتبار للعموم اللفظ لا لمخصوص السبب وما روي سنين عن عاصم بن كليب عن عبد الرحمن بن المسي عن علقمة
 عن عبد الله بن مسعود رضي الله عنهم عن النبي صلى الله عليه وسلم انه كان يرفع يديه في أول تكبير ثم لا يرفع يديه
 ابوداود رحمه الله وما روي حماد عن إبراهيم عن علقمة عن عبد الله بن مسعود رضي الله عنهم انه قال ألا أصل لكم صلوة
 رسول الله صلى الله عليه وسلم فصلي ولم يرفع يديه الا مرة واحدة رواه ابوداود والترمذي رحمه الله وما روي
 صاحب السنن باسناد ايضا إلى عبد الرحمن بن أبي ليلى عن البراء ان رسول الله صلى الله عليه وسلم كان اذا فتح
 الصلوة رفع يديه إلى قريب من اذنيه ثم لا يعود وما روي محمد بن الحسن بن محمد بن موطأ قال اخبرنا محمد بن ابيان

بن صالح عن عاصم بن كليب عن ابيه قال رايت علي بن ابي طالب رضي الله عنه يرفع يديه في التكبير الاولي
 من الصلوة المكتوبة ثم لا يرفعهما فيما سوي ذلك وما حدث به الكوفي قال الطحاوي والبرطيني انه ما سمعته منه قال
 حدثنا الحضرمي قال حدثنا زكريا بن يحيى ان ابي زائدة قال حدثنا المحاذبي عن محمد بن عبد الرحمن بن ابي اسبي
 عن الحكم عن مقسم عن ابن عباس وعن نافع عن ابن عمر رضي الله عنهم عن النبي صلى الله عليه وسلم قال لا يرفع الايدي
 الا في سبعة مواطن افتتاح الصلوة والقنوت في الوتر والعبدن واستقبال البيت وطه الصفا والمروة والجرن والمؤن
 وما قال محمد بن عبد الله بن موطاه اخبرنا محمد بن صالح عن عبد العزيز بن حكيم قال رايت ابن عمر رضي الله عنهما يرفع
 يديه هكذا اذ نيه في اول تكبير افتتاح الصلوة ولم يرفعهما فيما سوي ذلك وما قال ايضا عبد الله اخبرنا ابو بكر
 ان عبد الله النهشلي عن عاصم بن كليب عن ابيه وكان من اصحاب علي بن ابي طالب رضي الله عنه كان يرفع يديه
 في الكبير التي ينسج بها الصلوة ثم لا يرفعهما في شيء من الصلوة وما قال الطحاوي نعم الله حدثنا ابو داود
 قال حدثنا الحجاجي قال حدثنا يحيى بن آدم عن الحسن بن عباس عن عبد الملك بن يحيى عن الزبير بن عدي
 عن ابراهيم عن الاسود قال رايت عمر بن الخطاب رضي الله عنه يرفع يديه اول تكبير ثم لا يرفع الايدي الطحاوي
 هو صحيح افتري ان عمر بن الخطاب وعلي بن ابي طالب رضي الله عنهما يخفي عليهما ان النبي صلى الله عليه وسلم كان
 يرفع يديه في الركوع والسجود وعلم ذلك من دونها لانه فتركها وترك اصحاب رسول الله صلى الله عليه وسلم دليل
 واضح على ان ذلك حتى لا يسمع لاجر خلافة وقد زوي في ذلك اجبا وكثيرا لكن اختصنا على هذا فن لم يستضي بمصباح
 لم يستضي بمصباح واحج المخالف باحاديث منها ما زوي عن ابن عمر رضي الله عنهما عن رسول الله صلى الله عليه وسلم
 انه كان يرفع يديه عند منكبته اذا افتتح الصلوة واذا كبر للركوع واذا رفع راسه منه دفعهما كذلك رواه
 البخاري وسلم رحمه الله والحجاب انه ليس فيه ما يدل على الدوام ونحن نقول كان كذلك فليخ ولئن سلمنا
 انه لم يرفع يديه في الركوع ولما رواه ابن عمر من قوله عليه السلام لا ترفع الايدي الا في سبعة مواطن الحديث دلالة
 حكاية فعل وهي لا تعارض هذا القول ولا قوله عليه السلام في حديث جابر اسكنوا في الصلوة ولان ما رواه غيره
 وهذا محتمل والدرجح للمجتم ولان الاصل في تعارض الاخبار اذا تعذر الجمع الرجوع الى ما بعد ذلك من الدليل
 وهو القياس وهو دليل لا يبي حنيفه نعم الله لان الكبيرات في الصلوة على نوعين فوضع كتكبير الاوامم والرفع

فيها سنون بالإجماع وسنة ككبيتين السجود والرفع فيها ليس مسنون بالإجماع وتكبير الركوع سنة فلا يسن
 الرفع فيه قياساً على تكبير السجود ومنها ما روي عن أبي قلابة أنه رأى مالك بن النخعي يركع إذا صلى كبر ورفع
 يديه وإذا أراد أن يركع رفع يديه وإذا رفع رأسه من الركوع رفع يديه وحدث أن رسول الله صلى الله عليه وسلم
 صنع هكذا رواه البخاري ومسلم والجواب أنه صلى الله عليه وسلم صنع ذلك مرة أو على الدوام والاول مسلم
 ولا يفيد الثاني ممنوع وليس في الحديث ما يدل على ذلك وأنه حكاه فعل وقد تقدم في الجواب الاول أنه مرجح
 ومنها ما روي عن أبي بل بن حجر أنه رأى رسول الله صلى الله عليه وسلم رفع يديه حين دخل الصلوة وكبر وضعا
 جبال أذنيه ثم وضع يده اليمنى على اليسرى فلما أراد أن يركع أخرج يديه من الثوب ثم رفعهما وكبر وركع فلما قال
 سمع الله لمن حمد رفع يديه رواه مسلم والبخاري والجواب أنه رأى يفعل ذلك مستمرا أو في وقت والاول
 ممنوع وقادح في عمر وعليه رضي الله عنهما ولأنه حكاه فعل فلا يعارض القول كما تقدم ولأن ما ذكرناه محتم فكأن أروي
 وقد قيل لأبراهيم عن حديثه والى فقال إن كان والى رآه من يرفع فقد رآه عبداً لله حسين من أنه لا يرفع
 ومنها ما روي عن أبي حميد الساعدي رضي الله عنه أنه قال عشق من أصحاب رسول الله قالوا كان رسول الله
 صلى الله عليه وسلم إذا قام إلى الصلوة استقبل القبلة ورفع يديه والجواب أنه لا دلالة فيه لأن ذلك
 تكبير الاستماع ونحن نقول به ومنها ما روي عن النبي صلى الله عليه وسلم كان يرفع يديه إذا
 دخل في الصلوة وإذا ركع وإذا رفع رأسه من الركوع والجواب أنه موقوف في رواية البخاري وما ذكرنا من
 الأجرة المقدمة ومنها ما روي عن أبي هريرة رضي الله عنه قال رأيت رسول الله صلى الله عليه وسلم يرفع يديه
 في الصلوة خذ وسنكبيه حين ينتهي الصلوة وحين يركع وإذا رفع للسجود رواه أبو داود والبخاري والجواب
 ما تقدم ومنها ما روي عن جابر بن عبد الله رضي الله عنه قال رأيت رسول الله صلى الله عليه وسلم في صلوة
 الظهر يرفع يديه إذا كبر وإذا ركع وإذا رفع رأسه من الركوع رواه ابن ماجه والجواب ما تقدم وإن خصيصه
 بالظهر يدل على عدم الدوام لأن صلوة جابر مع رسول الله صلى الله عليه وسلم لم تكن مقتصره عليها فدل على نسخه ومنها
 ما روي عن أبي موسى رضي الله عنه قال هل أرى صلوة رسول الله صلى الله عليه وسلم فكبر ورفع يديه ثم قال هذين
 فاصنعوا والجواب أنه لا دلالة له على المطلوب لأن المراد بالرفع هو ما كان عند تكبير الاستماع ومنها

ما روى عن عبد الله بن الزبير رضي الله عنه انه سئل لم يشين بكية حتى يقوم ويصن برقع ويصن يستجد ويصن ينهض
 قال جيمون فانطلقت الى ابن عباس رضي الله عنه فاخبرته بالذي فعله عبد الله فقال ان اجبت ان تنظر الى صلوة
 رسول الله صلى الله عليه وسلم فاتد بصلوة ابن الزبير رواه ابو داود والجاباب انه لا يتعلق بحل البعث ولين
 تعلق ذل على الرفع عند السجود وعند القيام منه وليس كل يصحح بالانفاق على انه قد فرج بالاجبة المقدمه ومنها
 ما روي عن ابي بكر الصديق رضي الله عنه انه كان يصلي هكذا يرفع يديه اذا افتتح الصلوة واذا ركع واذا رفع رأسه
 من الركوع وقال صليت خلف رسول الله صلى الله عليه وسلم وكان يفعل مثل ذلك رواه البيهقي والجاباب
 ما تقدم ومنها ما روي عن عمر رضي الله عنه قال رأيت رسول الله صلى الله عليه وسلم يرفع يديه اذا ركع واذا
 ركع واذا رفع رأسه من الركوع رواه الدارقطني والجاباب ما تقدم وان قوله رايت يفعل كذا يدل على العرف
 على عدم الروام الا يرى انك اذا قلت رايت فلانا سنة كذا لم يصح ان تريد جميع السنة فانما رايتها في بعضها وعليه
 يحل كلام عمر رضي الله عنه لثلاث خالف فعله قوله فاناروينا عنه انه لم يرفع ومنها ما روي عن علي بن ابي طالب ^{الله}
 انه كان اذا قام الى الصلوة المكتوبة كثير يرفع يديه حذو منكبيه ويصنع مثل ذلك اذا قضى قرائته وأراد ان
 يركع ويصنعه اذا رفع رأسه من الركوع رواه البخاري وغيره والجاباب ما تقدم على انه مخارص مما روي
 انه لم يرفع فكان خلاه مشا قضين ومنها ما روي عن عمر البني رضي الله عنه قال كان رسول الله صلى الله
 عليه وسلم يرفع يديه مع كل تكبير في الصلوة المكتوبة رواه ابن ماجة والجاباب انه ان صح ذل على الرفع عند كل سجد
 وعند القيام في كل ركعة ولم يقل به احد على انه ان كان ذل نصح كان دليلا لنا ومنها ما روي عن البراء قال
 رايت رسول الله صلى الله عليه وسلم اذا افتتح الصلوة رفع يديه واذا اراد ان يركع واذا رفع رأسه من الركوع
 رواه الحاكم والجاباب ما تقدم وانه معارض مما روي عبد الرحمن بن ابي ليلى عن البراء رضي الله عنهم ان رسول
 صلى الله عليه وسلم كان اذا افتتح الصلوة رفع يديه الى قريب من اذنيه ثم لا يعود ومنها ما روي عن حميد
 بن هلال قال حدثني من سمع الاعرابي يقول رايت رسول الله صلى الله عليه وسلم وهو يصلي يرفع يديه
 والجاباب ان الراوي مجهول ومثله لا حجة به والجاباب اليكى ان المجتهد يصيب وتحظي فان كان
 الصواب مع ابي حنيفة فصلت من ذهب الى خلافة باطلة على الروام وان كان الصواب مع غيره فبذل الرفع

لا يتصل

لا تطل الصلوة بالاتفاق وحي لا يخفى أن الأخذ بقول أبي حنيفة رحمه الله أولى بكل حال ۞ والله أعلم

١٦

مقالة في عدم وجوب تضمين المنافع بالاعتناء وفي حل ما قال

بعض أصحاب الشافعي رحمه الله في الرد على دليل لما عيّن عن وجوب الضمان وفي كل موضع ۞

بسم الله الرحمن الرحيم ۞ وما توفيتي إلا بالله ۞ الحمد لله رب العالمين ۞ وصلى الله على محمد وآله العزيم ۞

قالت الحنفية غضب دأرا فأثفت منافعها لم يجب الضمان ۞ والشافعي وجب واستدلوا بأن ضمان العدوان وهو مشروط بالماملة نقضاً قال الله تعالى فمن اعتدي عليكم فاعتدوا عليه مثل ما اعتدي عليكم الآية ولا ماملة بين المنافع والأعيان صنون وهو ظاهر ولا يخفى لأن الأيمان باقية والمنافع أعراض لا تبقى ولا ماملة بين ما يبيع وما لا يبيع من حيث المعنى وعارضت الشافعية بأن العينة إن كانت في جانب البدل فضلاً في جانب المنافع أيضاً فضل وهو أن منفعة شهر أكثر أجزاء من الدرهم عند المتابلة وحلها مؤتوت على عدم مقدم من مباحث الكم هي أن الكم وهو عرض يقبل القسمة لذاته ينقسم إلى متصل ومنفصل لأنه إما أن يكون بحيث يمكن أن يفرض فيه لجزء صحيح بينها حد مشترك هو نهاية الجزئين منها أولاً والآول هو الكم المتصل والثاني المنفصل والمتصل إما أن يكون قاراً للذات أو غير قار للذات لأن لجزءه المفروضة أسماً إن تكون ثابتة أولاً والآول هو قار للذات والثاني غير قار للذات هو المقدار وهو ثلاثة جسم وسطح وخط لأنه إما أن يقبل القسمة في الجهات الثلاث الطول والعرض والعمق أو لا والآول هو الجسم النحلي والثاني إما أن يقبل القسمة في جهتين أو في جهة واحدة والآول هو السطح والثاني الخط ثم إن الكم ينقسم إلى ذاتي وعرضي فالذاتي هو العدد والمقادير الثلاثة والزمان والعرضي هو الذي تعالاه إنكم بسبب معادته إلى الكم الذاتي وهو أربعة أقسام الأول ما يكون موجوداً في الكم الذاتي كالطول والفض فانهما يعرضان للكم الذاتي كما تعال هذا الخط طويل بالنسبة إلى ذلك وذلك قصير بالنسبة إلى هذا والكم الذاتي هو محل العدد قليل وهذا العدد كثير والثاني إن يكون محل الكم الذاتي كالجسم لأنه هو محل الكم الذاتي والمقدور الذي هو محل العدد والثالث ما يكون حالاً في الكم الذاتي كالبياض كحال في الجسم الذي هو